

Iulia Caproș: Students from Košice at Foreign Universities before and during the Reformation Period in Town

[*Kassai diákok külföldi egyetemeken a reformáció előtt és alatt*].

Solivagus Verlag, Kiel, 2013. 426 oldal.*

Iulia Caproș munkája a maga nemében különleges vállalkozás a Magyar Királyság egyetemtörténete területén, ugyanis egyetlen város peregrinusaival a megadott időhatárok (1372–1660) között és ilyen részletességgel a jelen munka foglalkozik először. Munkáját több általa készített előtanulmány is megelőzte ebben a témában.¹ Jelen monográfia, mely 2013-ban jelent meg a kielői székhelyű Solivagus Kiadónál, s amely kvantitatív és kvalitatív módszerrel egyaránt igyekszik bemutatni a kassai polgárok peregrinációját, a szerző 2010-ben megvédett PhD-disszertációján alapul.²

Munkájának jelentőségét nemcsak újszerűsége adja, vagy az, hogy részletesen, széles forrásbázisra támaszkodva vizsgálja egyetlen város polgárainak egyetemjárását az érintett időszakban, hanem hogy munkamódszerén keresztül az egyes forrástípusok felhasználási lehetőségeire és buktatóira is rámutat. Mindezeket túl példák sokaságával szemlélteti az öt fejezetre osztott munkában bemutatott főbb kérdéseket. A kvalitatív módszerrel pedig, még ha teljes képet nem is kaphatunk a kassaiak peregrinációjáról, több fontos összefüggésre is sikerült rávilágítania.

Módszerét a Hilde de Ridder-Symoens által felvetett lehetséges kiindulási pontok alapján választotta meg,³ s így egy adott földrajzi egység, régió – Kassa városa – egyetemistáit tette a vizsgálat tárgyává. Meg kell jegyezni azonban, hogy hasonló regionális vizsgálatokat folytatott például Szögi László is, aki többek között a soproniak, vagy a szabolcsi, szatmári és beregi diákok, de a budai, pesti és óbudai diákok egyetemi tanulmányait is kutatta,⁴ ahogy megemlíthetjük Tonk Sándor alapvető művét Erdély vonatkozásában, avagy a lengyel Stanislaw Sroka bártfai kutatásait.⁵ A városi polgárok egyetemjárása már régóta foglalkoztatja a kutatást. Elég csak Kubinyi András megfigyeléseire gondolnunk, aki a külföldi peregrinációt a középkori magyar városfejlődés egyik fontos szempontjának tartotta.⁶ Iulia Caproș munkája, bár elsősorban az egyetemtörténet kutatóinak tartogat értékes információkat, Kassa város történetére és fejlődésének egyes szeleteire is fényt vet.

* A recenzió az MTA TKI–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoportja támogatásával (213TKI738) készült.

1 Caproș 2004: 227–231; Caproș 2006: 81–94; Caproș 2007: 249–266; Caproș 2008: 89–101.

2 Témavezetője Szende Katalin volt. Iulia Caproș Chișinăuban kezdte tanulmányait 1990-ben, majd 1999-ben a budapesti Central European Universityn folytatta. 2011 óta a moldovai diákok peregrinációjával foglalkozik.

3 Ridder-Symoens 1986: 343–354.

4 Szögi 2008: 147–156; Szögi 2011: 339–360; Szögi 2004.

5 Tonk 1979. Sroka az utóbbi időben több írásában is behatóan foglalkozik a krakkói egyetem magyarországi származású diákjaival. Vö. például Sroka 2011: 5–14.

6 Kubinyi 2004: 1–31.

A könyv egy olyan, majd 300 éves történeti periódus adatait foglalja magában, amelyet kettéválasztott a reformáció, illetve a két király közötti beháború, a török hódítás. 1536-ban Szapolyai János király hadai elfoglalták Kassát, s az uralkodó a város német lakosságának jó részét kitelepítette, helyükre magyarok kerültek. Másrészt Kassa az 1550-es évekre a Habsburg hatalom felső-magyarországi gazdasági és politikai központja lett, amelyet alaposan megerősítettek. A szerző ezen megfontolások alapján indokoltan választotta ketté az 1530-as korszakhatárral ezt az időszakot. Nem érdektelen azt látni, hogy miképpen befolyásolták ezek az események a kassaiak egyetemjárási hajlandóságát. Emiatt is érdekes, hogy bár Kassa volt a Habsburgok felső-magyarországi központja, a kassaiak többsége a reformáció hívévé vált. Így az 1530 utáni egyetemjárásban a földrajzi távolság helyett sokkal inkább a vallási szempontok domináltak, s ennek megfelelően a diákok a protestáns egyetemeket részesítették előnyben. (Noha néhányan Ausztriában, Csehországban, Lengyelországban és Itáliában is látogattak katolikus intézményeket.)

Caproș munkája első fejezetében részletesen kifejti a vizsgálni kívánt kérdéseket. Arra kíváncsi, hogy miképp és minek függvényében változott a kassai peregrinusok száma, mely egyetemeket részesítették előnyben, s mivel magyarázható mindez. Munkája talán legérdekesebb része azonban az, amely a diákok anyagi támogatásának kérdéseit, valamint posztgraduális karrierjük alakulását feszegeti. Ezek után a források három jól elkülöníthető csoportját taglalja, így először az egyetemi anyagkönyveket, valamint más, egyetemhez kapcsolódó iratokat (például az egyes karok vagy egyetemi nemzetek, kollégiumok iratait stb.), továbbá a tanulók által Kassára küldött leveleket, melyek főleg a 16. századtól jelennek meg tömegesen. Nem utolsósorban pedig a kassai városi levéltári anyagot, vagyis a különböző adóösszeírásokat, a jogi iratokat és a városkönyvi bejegyzéseket elemezi. Szükségesnek tartja azonban megjegyezni, hogy csupán a kassai anyag áttekintése nem elegendő, a régióbeli egyéb települések iratainak a vizsgálata is fontos, ami előrevetíti munkája precizitását.

A második fejezet tartalmazza Kassa történeti, gazdasági, demográfiai és vallási, valamint oktatási viszonyainak rövid áttekintését. Ezt követően Caproș a 14. század és a 17. század első fele közötti egyetemjárás általános ismérveit fejti ki. Ebből megtudhatjuk, hogy korszakonként mely egyetemeket részesítették előnyben a kassai diákok. Nem meglepő módon a közeli krakkói egyetem kiemelt helyet foglalt el közöttük, ahogy a vallási és politikai változások függvényében később Wittenberg, de jelentősnek mondható Bécs, valamint több kisebb (protestáns) német egyetem is a reformáció idején. Összesen 278 kassai diák 306 beiratkozási adatát sikerült feltárnia 29 külföldi egyetemen az 1372–1660 közötti időszakból, tehát az első kassai egyetemista feltűnésétől a kassai jezsuita akadémia megalapítása körüli évekig. Munkája alapján az első külföldön tanuló kassai diák Horcho de Cossicz volt a prágai egyetemen, 1372-ben.

Ebben a fejezetben foglalkozik részletesen az egyes egyetemeken megjelenő kassai diákokkal. Külön alfejezet tárgyalja a három legjelentősebbet (Krakkó, Bécs és Wittenberg), két további alfejezet pedig az 1530-as évekig, illetve az

1530–1660 között más egyetemeken tanuló kassai egyetemistákat vizsgálja a fent megfogalmazott szempontok alapján. A reformáció idején néhány jelentősebb, Caproş által *semi university*-nek nevezett intézményt (főleg gimnáziumokat, akadémiákat, például Olmütz, Boroszló, Altdorf stb.) is megemlíti, mint az egyetemre vezető út fontos lépcsőfokait.

Az alfejezetek mindegyike behatóan foglalkozik a diákok számarányának alakulásával, a változások okaival. E kérdések vizsgálata ad lehetőséget arra, hogy a szerző bemutassa az egyetemek belső ügyeit, továbbá feltárja a diákok életmódját és az egyetemjárást is meghatározó esetleges történelmi, politikai és vallási tényezőket. Így például Krakkó esetében fontosnak tartja az 1430-as évekbeli Krakkó környékén pusztító pestisjárványt, ami indokolja a kassai (és más) diákok számának visszaesését, ahogy az 1449–1450. és az 1475–1476. évi belső reformokat is, amelyek az egyetem látogatottságának növekedése szempontjából fontosak. A diákok társadalmi hátteréről, természetesen a források adta lehetőségek függvényében, igen részletes adatokat közöl. Az esetleg megadott családnév, az apa neve, foglalkozása lehetnek azok az indikátorok, melyek közelebb vihetnek ennek a megismeréséhez. Nem kevésbé részletesen foglalkozik a tandíj mértékével, egyetemenkénti változásával (érdekes, hogy Wittenbergből az anyakönyvek nem őriztek meg erre vonatkozó információkat), azzal tudniillik, hogy a diákok mennyit fizettek.

Ezek után a fokozatszerzést tárgyalja. Igen lényeges, hogy a diákok nagy többsége soha nem szerzett fokozatot, csupán látóköriük bővítése, illetve (kereskedőfiak esetén) későbbi vevőköriük megismerése és a kapcsolatépítés lehetett az oka egyetemi tanulmányaiknak, mely tényre korábban Kubinyi András már rámutatott. A témára vonatkozó források közül a 16. századtól a kassai levéltárban megőrzött, egyre nagyobb számú levelek jelentősége növekszik meg, melyek olyan adatokkal szolgálhatnak, amelyekre az egyetemek irataiból esetleg nem lehetne következtetni (elsősorban az anyagi támogatás kérdésére gondolkodhatunk, de információkat őriztek meg a levelek az utazási körülményekről, az egyetemi tanulmányok kezdetéről, az egyetemi élet eseményeiről a beiratkozástól kezdve akár a vizsgák letételéig is).

A fokozatszerzéssel kapcsolatban Caproş igen érdekes következtetéseket von le. E szerint a baccalaureatust a beiratkozást követően 2–5 év alatt szerezték meg a kassai diákok az ismert esetekben, s minden negyedik kassai diák elérte a baccalaureusi fokozatot Krakkóban, a magisteri fokozatot pedig minden 14. diák, ami magasabb azoknál az átlagoknál, amiket Antoni Gasiorowski a krakkói egyetem kapcsán kimutatott.⁷ Amennyiben a források ezt megengedik, figyelemmel kíséri a további tanulmányok alakulását, érintve az egyes fakultásokat. Már munkája e részében több érdekes életpályát felvázol. Egy esetben például megemlékezik egy bizonyos Lukács nevű hallgatóról, akit lázongásban való részvétel miatt bocsátottak el a krakkói Bursa Ierusalemből 1475-ben. De szintén érdekes az az adat, amely szerint egy bizonyos Thomas Laurencii de Cashouia, Blasius de

⁷ Gasiorowski 2004: 248.

Ozd erdélyi kanonok és főesperes familiarisaként nem fizetett tandíjat 1455-ben Bécsben, mert valószínűleg ura állta egyetemi tanulmányait.

Lényeges problémára hívja fel a figyelmet az egyetemtörténet szempontjából, amikor a de Cassowia, Cassoviensis, de Kaszowya stb. nevek ellenére megkérdőjelezi bizonyos személyek kassai illetőségét. Néhányan közülük ugyanis szerinte csupán Kassán szereztek első iskolai tapasztalataikat, vagy pedig a város állta egyetemi tanulmányaikat, így tulajdonképpen nem tekinthetők igazi kassaiaknak. A város életükben (és tanulmányaikban) betöltött szerepe miatt azonban indokoltnak tartja beemelni őket munkájába.

A szerző azt sem hagyja figyelmen kívül, hogy a beiratkozók miből fizették tanulmányaikat. Értesülünk az összeg nagyságáról, s gyakran a forrást is megismerjük: végrendeleti hagyaték, gazdag családi háttér, városi támogatás, jó összeköttetés a fogadó egyetemi város valamely családjával, a domonkos rend támogatása stb. Nem lényegtelenek azok a követelmények sem, amelyeknek meg kellett felelni ahhoz, hogy egy diák a város támogatását elnyerje. A 16. században a wittenbergi egyetemi tanulmányok nagyjából személyenként átlagosan évi 50 forintjába kerültek a városnak. Ezeket a pénzügyi támogatásokat a diákok nyilvánvalóan maguk is kiegészíthették, kölcsönből, tanításból vagy más munkából származó bevételeikkel.

Sajnos az említett 278 esetnek csupán elenyésző részében, mindössze 16%-ban talált információkat a posztgraduális karierről. Ezeknek legnagyobb része a reformáció idejéből való. Az adatoknak ez a szegénysége elsősorban persze a középkori források viszonylag csekély számának tudható be. Például az 1556. évi kassai tűzvész miatt fordulhat elő, hogy bár a vizsgált korszakban a legtöbb diák (76%) 1530-ig került Kassáról külföldi egyetemre, mégis ebből az időszakból a leghiányosabbak a források.

Caproș három verziót különít el az egyetem utáni életpályákkal kapcsolatban. Egy diák vagy visszatért Kassára, illetve a régióba, vagy az egyetemen maradt és ott folytatta karrierjét, vagy pedig máshová (külföldre, illetve az ország más részébe) távozott, akár azért, mert tovább tanult, akár valamely kedvező állás reményében. 1530 előtt, de persze utána is, sokan választották az egyházi pályát (például Szatmári György, későbbi esztergomi érsek, vagy Jacobus Melzer, a kassai iskola későbbi igazgatója). A környező iskolai állások sem maradtak zárva az egyetemet járt peregrinusok előtt (Kassáról került egyetemre például Hain Gáspár, aki később a városi iskola tanítójaként Lőcsén készítette el a Lőcsei Krónikát). A reformáció idején egyre nagyobb számban fogadták fel a vándordiókokat a tehetős polgárok vagy a környék nemesei írásos ügyintézését kívánó hivatalaik, intézményeik vezetésére, vagy éppen gyermekeik taníttatására. De az sem volt ritka, hogy a város maga kérte fel valamely volt diákját, hogy keressen a számára az iskolába, a templomba vagy az adminisztrációba alkalmas személyt. Ahogy megbízást adhatott arra is, hogy tevékenységét máshol fejtsse ki, tekintve hogy gazdasági, politikai, oktatási és vallási központi szerepét kihasználva, Kassa a saját vonzáskörébe vonta a régió jó részét.

A szerző a földrajzi mellett a diákok professzionális mobilitását is vizsgálja, amely elsősorban az egyházi és világi pályák közötti átjárást takarja. Ide tartozik a fent említett Jacobus Melzer, aki előbb a kassai városi iskola igazgatója volt (1570-től), majd elbocsátását kérte a városi tanácstól, hogy felszentelhessek, amire az engedélyt 1578-ban kapta meg.

A monográfiát részletes prozopográfiai adattár zárja, amely az egyes kassai diákokra vonatkozó, a szerző által feltárt valamennyi információt tartalmazza. A kvalitatív adatokról rendkívül informatív táblázat tájékoztatja az olvasót. Természetesen, ahogy azt maga a szerző is megjegyzi, matematikailag és statisztikailag pontos képet nem kaphatunk, de a kassaiak egyetemjárását jellemző fontos szempontokra sikerült rámutatnia. Az adatok áttekintését mindazonáltal nagyban megkönnyítette volna egy névjegyzék. Ezt a prozopográfiai adattár után lett volna érdemes elkészíteni.

Az általa közölt adatok, ha csak kis mértékben is, de valószínűleg tovább bővíthetők. Így például 1366-ban, Bolognában bukkant fel Johannes Ekklinus de Cassa, előbb, mint a már említett Horcho de Cossicz, aki jelen munka szerint az első kassai peregrinus volt.⁸ Az életpályákra vonatkozó adatoknál szintén meg lehet említeni egy bizonyos János nevű kassai jegyzőt, akit e tisztségébe 1399-ben neveztek ki mint *Johanni in artibus baccalareót*.⁹ Ő valószínűleg azonos a Johannes Caschawval, aki 1395-ben tűnik fel a prágai egyetemen, jóllehet ott fokozatszerzéséről nincs adat. A Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem 2013-ben alakult közös Egyetemtörténeti Kutatócsoportjának egyik legfontosabb feladata éppen a minél teljesebb körű prozopográfiai adatgyűjtés, illetve a készülőben lévő adattár további bővítése új nevekkal. Iulia Caproș monográfiája a kutatócsoport munkáját szintén segíti. A táblázatok mellett grafikonok és térképek teszik könnyebbé a mű megértését. Külön kell szólni a kötet végén található, imponáló (több mint 60 oldalas) bibliográfiáról, amelynek tételei között a latin, német, magyar nyelvű források mellett megtalálhatók a német, angol, magyar, cseh, szlovák, lengyel és francia szakirodalom vonatkozó munkái is. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a munkamódszer, a források felhasználása és a felvetett kérdések alapos, következetes vizsgálata nem hagy kétséget a munka értékét illetően, amely sokak számára tartogat értékes információkat.

Haraszti Szabó Péter

⁸ Veress 1941: 28.

⁹ Kemény 1910: 189. Kemény Lajos itt a kassai városi jegyzőkönyvet idézi, azonban sajnos hivatkozás nélkül.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Caproș, Iulia 2004: University Students from Central and Eastern Europe during the Late Middle Ages: Several General Considerations. *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova: Anuar Istoric* (5.) 227–231.
- Caproș, Iulia 2006: Kaschauer Studenten an deutschen Universitäten vom Anfang des 16. Jahrhunderts bis zur Gründung der Jesuitenakademie zu Kaschau im Jahr 1657. In: Fata, Márta – Kurucz, Gyula – Schindling, Anton (Hgg.): *Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Stuttgart, 81–94.
- Caproș, Iulia 2007: Košickí študenti na Univerzite v Krakove v 15. a na začiatku 16. storočia. *Historický časopis* (55.) 2. 249–266.
- Caproș, Iulia 2008: Influența universității din Wittenberg asupra dezvoltării intelectuale a populației urbane din estul Europei în perioada Reformei: exemplul orașului Košice. *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova: Anuar Istoric* (8.) 89–101.
- Gasiorowski, Antoni 2004: Die Graduierten der Krakauer Universität im 15. Jh. im Lichte des „Liber Promotionum Facultatis Artium un Universitate Cracoviensi. In: Adamska, Anna – Mostret, Marco (eds): *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe*. Turnhout, 247–265.
- Kemény Lajos 1910: Adalékok a kassai könyvmásolók, könyvkereskedők és könyv-nyomtatók történetéhez. *Magyar Könyvszemle* (34.) 2. 188–191.
- Ridder-Symoens, Hilde de 1986: Possibilités de carrière et de mobilité sociale des intellectuels-universitaires au moyen âge. In: Bulst, Neithard – Genet, Jean-Philippe (eds): *Medieval Lives and the Historian*. Michigan, 343–357.
- Szögi László 2004: *Budai, pesti és óbudai diákok külföldi egyetemjárása I. 1526–1867*. Budapest.
- Szögi László 2008: Szabolcs, Szatmár és Bereg megyei diákok az európai egyetemeken, 1365–1919. *Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv* 18. 147–156.
- Szögi László 2011: Sopron városi és megyei diákok egyetemjárása Európában, 1381–1919. *Soproni Szemle* (65.) 4. 339–360.
- Tonk Sándor 1979: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest.
- Veress Endre 1941: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai, 1221–1864*. Budapest.